

PAPER DETAILS

TITLE: Gagauz Halk Bilimi (Tarihçesine Bakis)

AUTHORS: Emine ATMACA,Reside Gözdas

PAGES: 273-291

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/510453>

Gagauz Halk Bilimi (Tarihçesine Bakış)* *Gagauz Folklore (Historical Overview)*

V.İ. SİRF**

Çev. Dr. Öğr. Üyesi Emine ATMACA***

Çev. Dr. Öğr. Üyesi Reshida GÖZDAŞ****

Özet

Gagauz, Moldova’da, Kuzeydoğu Bulgaristan’da, Romanya’da, Yunanistan ve Ukrayna’da yaşayan Hristiyan Ortodoks Türklere verilen addır. Karadeniz’in kuzeyine yüzyıllar önce göç eden Peçenek, (Uz (~Tork) ve Kumanlar’la (~Koman) Anadolu Selçuklu Türklerinden meydana gelmiş ve onların sentezi olan bu Türk topluluğunun büyük bir çoğunluğu, bugün Komrat, Çadır Lunga (~Çadır) ve Vulkaneşti’de yaşamaktadır. Bu çalışmada, Gagauz halk biliminin XIX. yüzyılın sonundan XX. yüzyılın sonuna kadarki gelişimi hakkında genel bir bilgi verilmektedir. Rus bilim adamı, etnograf ve yazar Valentin Moşkov’un çalışmalarıyla başlayan Gagauz halk bilimi şu dönemlere ayrılmıştır: Birinci dönem: XIX. yüzyılın sonu-1917 yılı, ikinci dönem: 1920-1940 yılları, üçüncü dönem: 1950-1980 yılları, dördüncü dönem: XX. yüzyılın sonu-XXI. yüzyılın başlangıcı.

Anahtar Kelimeler: *Gagauz Türkleri, Gagauz Türkçesi, Gagauz halk bilimi, mani (~maani), masal, Valentin Moşkov.*

Abstract

Gagauz name is given to Christian Orthodox Turks living in Moldavia, Northeast Bulgaria, Romania, Greece and Ukraine. Pechenek, (Uz (~Tork) and Kumanlar (~Koman) who migrated to the north of Karadeniz centuries ago, a large majority of this Turkish community, which has come to the fore of the Anatolian Sel-

* V. İ. Sırf, Gagauzskaya folkloristika (istoriografiçeskiy obzor) / Gagauz Halk Bilimi (tarihçesine nazar)/Shodoznavstvo.-2012.-№57-58.-S.127-146.-Erişim: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2012_57-58_13 (Erişim tarihi: 7.12.2017)

** Moldova Bilimler Akademisi Kültürel Miras Enstitüsü “Gagauz Etnolojisi” bölümünde görev yapmaktadır. Araştırma alanı mitoloji ve halk bilimi, vsirf.64@gmail.com

*** Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, eatmaca@akdeniz.edu.tr; eatmaca07@hotmail.com

**** Kastamonu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, radzhumerova@kastamonu.edu.tr

juk Turks and their synthesis, lives today in Komrat, Çadır Lunga (~Çadır) and Vulkaneşti. In this work, a general information is given about development of Gagauz folklore from the end of the 19th century to the end of the 20th century. Starting with the work of Russian scientist, ethnographer and writer Valentin Moshkov, the Gagauz folklore is divided into the following periods: First period: 19th the end of the century-1917, the second: 1920-1940, the third: 1950-1980, the fourth: 20th the end of the century-21th the beginning of the century.

Keywords: *Gagauz Turks, Gagauz Turkish, Gagauz folklore, mani (~maani), story, Valentin Moşkov.*

Ayrı bir bilim dalı olarak Gagauz halk bilimi şimdiye kadar incelenmemiştir. Bu çalışma Gagauz halk biliminin gelişme yolunu, şimdiki durumunu ve gelişme perspektiflerini ele almayı amaçlamıştır. Bu konunun seçimi, son dönemde (XIX. yy. sonu-XXI. yy. başı) Gagauz folklor ürünlerinin derlenmesi, işlenmesi, tasnif edilmesi, belli bir sistem hâline getirilmesi ve yayımlanmasından kaynaklanmıştır.

Gagauz folkloru (halk sanatı, gelenek ve görenekler, oyunlar) ilkin uzun bir zaman derleme konusu olmuştur. Ancak Gagauz folklorunun gerçekten bilimsel kapsamda ele alınması XX. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Kanaatimizce Gagauz folkloru inceleme tarihi dört döneme ayrılabilir:

- Birinci dönem: XIX. yüzyılın sonu-1917 yılı
- İkinci dönem: 1920-1940 yılları
- Üçüncü dönem: 1950-1980 yılları
- Dördüncü dönem: XX. yüzyılın sonu-XXI. yüzyılın başlangıcı.

Birinci dönem: (XIX. yüzyılın sonu-1917 yılı)

Bilindiği üzere folklorla karşı bilimsel ilgi, XVIII. yüzyıl aydınlarının faaliyetiyle başlamıştır. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren folkloru derleme-toplama, yazma ve yayımlama faaliyetleri hızlanmıştır.

Bilim meraklılarından biri de Rus bilim adamı, etnograf ve yazar Valentin Moşkov olmuştur. Moşkov, bir askerî subay ve aynı zamanda Rus Coğrafya Derneği üyesi olarak, o zamanlar çok az araştırılmış halklara ilgi duymuş ve Gagauz folklor araştırmalarını bilimsel bir disiplin olarak çalışmaya başlamıştır. Moşkov, 1894-1895 yıllarında Rus İmparatorluğu Besarabya eyaletinin Bender ve Izmail ilçelerindeki (o zamanın idari ve bölgesel bölünmesi üzerine) Gagauz köylerinden birçoğunu ziyaret etmiş ve oralardan geniş etnografik ve folklorik malzeme derlemiştir.

Gagauz folkloru, ilk kez Moşkov sayesinde “Gagauz Metinleri” başlığı altında İmparatorluk Kazan Üniversitesi bilimsel yayınlarının birinde sunulmuştur. İçerik olarak metinler, Gagauzların Nastradin ve Kösä adlarını verdikleri şakacı ve hazırcevap kahramanlar hakkında espirili kısa hikâyelerden oluşmaktadır (Moşkov 1895: 70-83). Buradaki ilgi uyandıran meseleler, toplumsal ilişkilerin keskin, hicivsel doğası ve folklorda kurnazlık konusunun ortaya çıkarılmasıdır.

Besarabya Gagauzlarının folkloru hakkındaki bilgi ve folklorun kendisini örnekleyen numuneleri içeren bazı bilgiler, Moşkov’un “Bender İlçesi Gagauzları” başlıklı etnografik makalesinde ele alınmıştır (Moşkov 1900-1902). Araştırmacıya göre mesela; türkülerin çoğu, “Gagauzlar tarafından mevcut ve eski komşularından (Bulgar, Moldovan ve Osmanlı Türklerinden) ödünç alınmıştır” (Moşkov 1900: 78).

Güney ve Doğu Slavlar, Türkler, Moldovalılar ve Rumenlere ait folklorik konu, motif ve imgelerin Gagauzlar tarafından ödünç alma süreçleri düzenli ve çok yaygındı. Her ödünçlemenin de Gagauz millî ortamının folklorik gelenek, dünya görüşü ve psikolojisi uyarınca değişime uğraması da çok doğaldı.

XX. yüzyılın başında Moşkov’un bir diğer çalışması, “Besarabya Gagauzlarının Ağızları” yayımlanmıştır (Moşkov 1904). Bu çalışma, birçok varyantı ve ağız özellikleri ile birlikte zengin Gagauz folklor ürünlerini içermektedir. Bütün folklor materyallerinin akademik olarak doğrulanmış bir fonetik transkripsiyona tabi tutularak ve türlere göre sınıflandırılarak verilmesi de bu çalışmayı ayrıca değerli kılmaktadır.

Giriş kısmında derleyici, özellikle masallar üzerinde durmuştur. Onların kısıtlılığını ve özgünlüğünü vurgulamış ve kahramanlara göre gruplandırıp, birçoğuna da karşılaştırmalı biçimde ilginç notlar ilave etmiştir. Sunum tarzı ve biçimine bakılırsa, masalların farklı kişilerden kaydedildiği görülür. Ne yazık ki, koleksiyonda masal aktarıcıları hakkında bilgi vermemiştir, sadece bazı yerlerde masalların kayıt yeri not edilmiştir.

Moşkov’un derlediği folklorik metinler, yine onun tarafından Rusçaya çevrilip ayrı cilt hâlinde yayımlanmıştır. Bu yayına giriş kısmı ve iki ek dâhil edilmiştir: 1) Türkü ve oyun ezgilerinin notaları, 2) Besarabya Gagauz Türkçesinin Sözlüğü (Moşkov 1904a).

Gagauz halk masallarına gelince, burada Moşkov’un ünlü Rus Türkolog V. V. Radloff’a yazdığı mektuplar dikkat çekmektedir. Onlardan birinde Moşkov şöyle yazmıştır: “Derlediğim masal sayısı o kadar çok ki, Akademinin hepsini bastırmayı kabul etmesi pek mümkün görünmüyor. Bu yüzden aralarından siz kendiniz seçiniz. Benim görüşüme göre yayımlanmaya değer olan masalların başlıkla-

rın altını kırmızı mürekkeple çizdim. Onlarda etnografik açıdan çok değerli malzemeler vardır” (Moşkov 2004: 461).

Moşkov tarafından Radloff’a gönderilen bütün metinlerin yayımlandığını tahmin ediyoruz. Maalesef, Rusya Bilimler Akademisinin Petersburg şubesi akademik arşivinde bütün elyazmalar saklanamamıştır. Bu yüzden bu sadece bir tahmindir.

XX. yüzyılın başlarında Moşkov’un topladığı materyaller ve yaptığı çalışmalar Gagauzlara, onların dil ve folkloruna, halkın kökeni ve adlandırılması sorununa büyük bir ilgi uyandırmıştır. Moşkov’un çalışmaları zamanımızın Türkologları ve etnologları tarafından tanınıp, iyi birer başvuru kaynağı olmuştur. Mesela; bazı oryantalistler bu eserleri Türk halk şiirinin yapısıyla ilgili bilimsel yayımlarında kullanmışlardır (Korş 1909; Linin 1926).

1828-1829 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Varna kuşatmasına adanmış Gagauz halk türküsünün metninin yayını da incelediğimiz bu döneme aittir. Türkü metnini papaz G. Antonov, Kestriç köyünde (şimdilerde Varna kentinin Vinitsa mahallesi) kaydetmiştir (Antonov 1914). Türkü metni, Bulgar diline tercüme olarak verilmiştir, notlar bölümünde ise Türkünün orijinali verilmiştir (Antonov 1914: 73). Müellifin, yukarıda adı geçen ve içerisinde bu türkünün varyantı bulunan Moşkov’un derleme kitabına gönderme yapması da ilgi çekicidir (Antonov 1914: 73).

İkinci dönem (1920-1940 yılları)

Gagauz folklor çalışmalarının bu gelişme döneminde nispeten daha az sayıda yayın vardır. 1920’lerde, ünlü Gagauz aydını başrahip Mihail Chakir, Gagauzlar arasında anlatılan ve Prut-Dinyester nehirleri havzasındaki yer adlarıyla ilgili birçok efsane ve rivayetleri Rumence olarak yayımlamıştır (Ciachir 1921-1924). Mesela; “Bender” teriminin kökeni ile ilgili dört efsaneye yer verip şehrin tarihiyle ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir. Dolayısıyla bu çalışmaya eleştirel bir bakış açısıyla bakmak gerekir. Çünkü yer adlarının köken açıklaması bilimsel etimolojiye değil, halk etimolojisine dayandırılmıştır.

1930’ların sonlarında Bulgaristanlı Gagauz asıllı A. İ. Manov’un Bulgaristan Gagauzları hakkında bir kitabı yayımlanmıştır (Manov 1938). Bu kitapta, birçok folklorik türün yanı sıra fıkralar, mit-masal ve eskatolojik (~felsefi ve teolojik) özellikli nasihat tarzında masallar yer almaktadır (Manov 1938: 146-156). Bu çalışma bize göre, folklor metinlerinin sınıflandırılmasına yönelik ayrıştırıcı yaklaşım sergilemesine rağmen, daha çok ilk yayımlanan Moşkov’un derleme kitabına bir takviye ve karşılaştırma olarak hizmet etmiştir. Ayrıca, folklor metinle-

rinin kimlik bilgileri de yoktur. Yani bu metinlerin nerede, ne zaman, kimden ve kimin tarafından kaydedildiğine dair herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Yaklaşık aynı yıllarda Türk dergilerinde Besarabya Gagauzlarının türkülerini ve aforistik folklorunu kendisi Kubey köyünden olan (şimdi, Ukrayna-Odesa'da bir köy) P. Zevrak yayımlamıştır (Zevrak 1938; Zevrak 1939; Zevrak 1939a).

Bu dönemi, Gagauz asıllı Türk müzikolog V. Arseven'in faaliyeti tamamlamaktadır. Arseven, Türkiye'ye göç etmeden önce V. Öküzçü adını taşımaktaydı. Öküzçü, Çadır-Lunga bölgesi Baurçi köyünde yaşamıştır (Gagauziya, Moldova). Müzik ansiklopedisinde Gagauz türküleriyle ilgili birkaç bilimsel makale yayımlamıştır (Arseven 1947-1948).

Üçüncü dönem (1950-1980 yılları)

XX. yüzyılın neredeyse ikinci yarısına yakın bir bölümünü kapsayan üçüncü dönemde Gagauz folklorunun yoğun ve verimli bir bilimsel araştırılması yapılmıştır.

1940'ların sonu 1950'lerin başında Gagauz folkloru çalışmaları tarihinde L. A. Pokrovskaya'nın bilimsel çalışmaları ile yeni bir sayfa açılmıştır. Moldova ve Ukrayna Gagauzlarının folkloru kendisi tarafından derlenmiş ve incelenmiştir. Bunun sonucunda "Gagauzların Türkü Yaratıcılığı" (Pokrovskaya 1953) adlı doktora tezi ve Gagauz Türkçesi konulu çalışmaları vardır (Pokrovskaya 1964; Pokrovskaya 1978). Türkü malzemesinin sınıflandırması, türkülerinin ideolojik, tematik ve sanatsal analizi konusu, Pokrovskaya'nın Birinci Balkan Araştırmaları Kongresinde sunduğu bildirisinde de yer almaktadır (Pokrovskaya 1966).

1980'lerde Sovyetlerin merkez "Melodi" müzik stüdyosunda Pokrovskaya'nın bilimsel makalelerini de içeren ve koleksiyonunda da yer alan Gagauz halk türkülerinin kayıtları iki kere yapılmıştır (Stereo 1980; Pokrovskaya 1989). Aynı yıl, Pokrovskaya ile Gagauz besteci M. M. Kolsa işbirliği yapmıştır. Kolsa, Gagauz müziği ve koreografik folklorun toplanması ve incelenmesini yapmıştır (Kolsa 1981; Gagauz 1982; Kolsa 1983; Kolsa 1989).

1957-1958 yılları arasında Gagauz Türkçesinin yazım esaslarının (Rus dilinin grafiklerine dayanılarak) resmî kabulünün ardından ilk folklor ve edebiyat koleksiyonu orijinal dilde basılmıştır (Tanasoğlu 1959). Giriş kısmında kitabın derleyicisi D. N. Tanasoğlu, Gagauzların sözlü halk eserlerini toplama ve yayımlama geçmişi hakkında bilgi vermiş, Gagauz folkloru türlerini özetlemiş, masallarla ilgili de şöyle bir tasnif teklif etmiştir:

a) ("çocuk masalları" adı daha uygun olan) Hayvanlar hakkında masallar

b) Gerçek hayatta olmayan şeyleri anlatan olağanüstü masallar. Onların kahramanları şu adları taşımaktadır: Mitiaıoolu, Taş-Falayan, Gürgen-Kıran, Uzun sakallı dādu, Balaur vb.

c) Tarihî masallar

d) Günlük hayatla ilgili masallar: Onlar akıllı, gayretli, adil kahraman (Balakir, Ganiş, Todur), aptal, tembel, acımasız bir bürokrat veya papazı yener (Tanasoğlu 1959: 12-13).

Koleksiyonda çok masal yoktur ve notlarda derleyici, aktarıcılar hakkında ayrıntılı bilgi vermemiştir. Sadece içindekiler tablosundaki koleksiyoncuların adlarını göstermiştir. Bunun dışında, tarihî masallar gibi sınıflandırma unsuru dikkat çekmektedir. Yazarın bu şekilde, masal biçiminde sunulmuş efsane ve rivayetleri belirlediğine inanıyoruz. Bununla birlikte, derleme kitabı basın ve okuyanlar arasında olumlu etkiler bırakmıştır, aynı zamanda sadece Gagauzlar arasında değil de akraba ve komşu halklarda da dil, tarih, folklor ve edebiyata olan ilgiyi arttırmada önemli bir rol üstlenmiştir.

Orta Asya Gagauzlarının folkloru konusunda Taşkentli filologlar R. I. Bigayev, P. A. Danilov, M. U. Umarov ilgilenmişlerdir (Bigayev 1960; Bigayev 1960a). Ne yazık ki, halk dörtlükleri (~maani) derleyiciler tarafından yanlışlıkla kaydedilmiş ve çevirilerde bazı can sıkıcı hatalar oluşmuştur.

1955-1956 yıllarında Gagauz yerleşim yerlerine (~semipalatinsk bölgesi) gerçekleştirilen bilimsel seferlerden sonra Kazakistanlı bilim adamı A. S. Amanjolov, 30 masal, pek çok türkü, bilmece, atasözü derlemiş ve onları kısmen yayımlamıştır (Amanjolov 1964; Amanjolov 1965). Ancak bilimsel değer taşıyan bu materyallerin çoğu henüz yayımlanmamıştır.

Polonyalı Türkolog VI. Zajonchkovsky (~Wł. Zajączkowski) uzun süredir Bulgaristan Gagauzlarının dili ve folkloru üzerinde çalışıyordu. Bu konularla ilgili çalışmalarının birinde şunu söylemiştir: “Gagauzların atasözü ve deyimleri simgesel ve öz bir şekilde, bu halkın dünya görüşü, toplumsal ahlak kuralları, dinî hayatları ve doğayla ilişkilerini yansıtmaktadır” (Zajączkowski 1962: 127). Bulgaristan Gagauzlarının atasözü ve deyimleri, Gagauz Türkçesinin yazım kurallarına göre Kiril alfabesiyle yazılmıştır (Pravila...1958).

Zajonchkovsky bir diğer çalışmasında Gagauz folklorunu geniş tematik ve türe özgü bir yelpazede sunmuştur (Zajączkowski 1966). Her metnin sonunda derleyicinin ve aktarıcılarının adlarını, yaşlarını, kayıtlarının yerini göstermesi dikkat çekmektedir, ancak masalların dilinde çok fazla Türkiye Türkçesinden ödünçlemeler vardır. Bu çalışmanın bir önceki çalışmadan farkı sadece hacminde değil, aynı zamanda Gagauz Türkçesinin Latin alfabesiyle yazılmasıdır.

Kuzeydoğu Bulgaristan'daki Gagauzların tarihî türküleri Bulgar etnograf Kr. Bayev için özel bir çalışma konusu olmuştur (Bayev 1964). Makalede, Bulgarca'ya tercüme edilen ve 5 grup hâlinde sunulan toplam 18 türkü vardır. Kr. Bayev, türküler için ideolojik ve tematik bir analiz yapmış, türkülerin kompozisyon yapısını, lirik-epik anlatımını, bazılarında lirik bir kahramanın bulunduğunu not etmiştir (Bayev 1964: 73-74).

Gagauz folkloru, incelediğimiz bu dönem boyunca edebî yönden işlenerek ders kitapları (1958-1962 yy.) ve süreli yayınlarda ("Moldova soşialiste", "Znamya", "Leninskoye slovo" gazetelerinde) yayımlanmıştır. Gagauz, Rumen, Rus, Ukrayna dillerinde ayrı kitaplar ve kitap bölümleri hâlinde yayımlanmış ya da halk bilimi konulu makalelerde kullanılmıştır. Mesela; Yu. Lopatkov ve A. Tukan (Lopatkov 1958), Rusça kitabı derlerken Gagauz halk masalını derinlemesine incelemeyi hedeflememişlerdi. Onlar, sadece Rusça konuşan okuyucuya kendisi için bilinmeyen Gagauz manevi kültürünü tanıtmak istemişlerdi. Ancak bu derleme kitabındaki "Çimana ve Mançu", "Alakarga Kız", "İki Kardeş" gibi masalların Rus, Rumen ve Türk folklorunda yer alan konulardan oluştuğu açıkça görülmektedir. Bununla birlikte, hepsi kendi yerel yaşam koşullarına uyarlanmış ve gerçeğe olan kendi bakış açılarını özel sanatsal bir şekilde ifade etmiştir.

N. İ. Baboglu tarafından derlenen Moldova SSCB'nin Çadır-Lunga (~Çadır) bölgesindeki Kıpçak Gagauz köyündeki materyal üzerine yazılan folklor kitabında, varyantları ve çeşitliliği bakımından bütün ana türleri ve sözlü halk sanatı türleri yer almaktadır (Baboglu 1969). Ayrıca bu çalışmada da aktarıcılar hakkında bilgi verilmemiştir.

Gagauzların hayatında etnokültürel bir olgu olarak folklor, etnograf M. N. Guboglo'nun bilimsel makalelerinde de görülür (Guboglo 1968; Guboglo 1969; Guboglo 1971).

Gagauz profesörü G. A. Gaydarji, Gagauz halk masalları ve fıkraları, Gagauz söz dizimi üzerinde çalışmalar yapmış ve bunları Rusçaya çevirmiştir (Gaydarji 1973: 81-88; Gaydarji 1981: 109-121).

Filologlar E. K. Kolsa ve N. M. Beyeşu tarafından satır altı Rumence tercümesi yapılan Gagauz Türkçesindeki iki halk masalı da bilimsel açıdan çok değerlidir. Onlar "Frumos e la şezetoare" adlı folklor kitabında yer almaktadır (Frumos 1983: 248-249, 254-257). Masallardan biri olan "Tingir-lingir li-ki-ki", topalayıcı bir yapıdadır ve bu Gagauz masal yaratıcılığında sık rastlanan bir durum değildir.

Aynı derleme kitabında, Gagauz bilim adamı S. S. Kuroglo'nun yayına hazırladığı Gagauz folklorunu buluyoruz (Frumos 1983: 36-39, 46-55). Daha önce

Kuroglo, Gagauz halkının sözlü ve şiirsel yaratıcılığının uygulama alanları üzerine yaptığı araştırmasını yayımlamıştır (Kuroglo 1969: 173-188; Kuroglo 1972: 149-166; Kuroglo 1984: 155-159).

Gagauz sözlü folkloru alanındaki çalışmalar, ünlü Romanyalı Gagauz Türkolog M. P. Guboglu tarafından hayatının son yıllarında yapılmıştır. Bilim adamı bizlere birkaç çalışma bırakmıştır (Guboglu 1981; Guboglu 1987; Guboglu 1990). Bunlardan birinde, Oğuz göçebe kabileleri ile Gagauz halkı arasındaki bağlantıyı “kurt kültünün” korunması yoluyla açıklamıştır (Guboglu 1981: 13).

Gagauz folklorunun incelenmesi ve yayınlanması Romanya Türkologları M. Ekrem (Ekrem 1981: 76-78) ve E. Mahmut (Mahmut 1991) tarafından da gerçekleştirilmiştir.

1980’lerin Bulgar yayınlarında, Gagauz halk türküleri, esasen takvim bayramları ve ritüellerini tanıtmada ek ve yardımcı materyal olarak gösterilmektedir (Georgiyeva-Kolarova 1982; Gradeşliyev 1991; Todorova 1987).

Dördüncü dönem (XX. yüzyılın sonu-XXI. yüzyılın başları)

Bu döneme ilişkin incelemeye geçmeden Gagauz okullarında ana dilde eğitimin yeniden canlanmasıyla birlikte folklorun da ders ve okuma kitaplarına dâhil edildiğini belirtelim (mesela; Gagauz 1986; Literatura 1988). Onların içinde, sanatsal-estetik ve pedagojik açıdan Gagauz folklorunun çeşitli türlerini genel tanımlama ve analiz etme girişimlerini buluyoruz.

Gagauz folkloru, yerel gazetelerin sayfalarında yeniden yayımlanmaya başlamıştır: “Leninskoye slovo”, “Znamya”, “Put’ k kommunizmu”, “Svet Oktyabrya”, “Slava”, ana dildeki gazeteler: “Ana sözü” “Halk Birlii”, “Gagauz sesi”, dergilerde: “Kırlangaç”, “Gagoğuz”, “Sabaa yıldızı”, “Güneşçik”.

Gagauz Türkçesindeki “Dev adamın oolu” adlı mitolojik içerikli küçük bir masal derleme kitabı da toplumda ilgi uyandırmıştır (Bulgar 1990). Kitabın derleyicisi S. S. Bulgar, tek bir kahraman (mesela; Rusáli hakkında) etrafında birkaç öyküyü toplamıştır. Öykülerin bir kısmını da yukarıda zikrettiğimiz Moşkov’un koleksiyonundan ödünçlemiştir (Moşkov 1904: 33-34). Edebiyat eleştirmeni P. A. Çebotar, “Halkla yazılmış ortak yazarlık” başlıklı önsözünde bize şu bilgileri vermiştir: “Gagauzların mitolojik sistemi ağırlıklı olarak Hristiyandır. Bir halk olarak Gagauzlar, diğer Balkan halklarıyla birlikte Hristiyanlığı kabul edip, Balkanlar’da teşekkülünü tamamlamıştır. Ancak, dikkatle yapılan analizler, Gagauz folklorunda (özellikle masallarda) eski pagan inançlarının bulunduğunu göstermektedir” (Bulgar 1990: 3).

Bu çalışmada, V. I. Sırf’ın “Mitologismul poveştii magice găgăuze” adlı makalesinden de bahsedilmiştir (Sârf 1996: 11).

Gagauz masalında temel mitolojik unsurlar şöyledir:

- a) Ya mucizevî hayvanlara sahip karakterlerin iradesi ya da mucizevî hayvanlar iradesi ya da sihirli cisimler tarafından meydana gelen mucizeler
- b) Fantastik karakterler, mesela; Rusáli, Cadı-Bábusu ve Cadı-Kızı, dokuz-başlı ejderha (ajder) vb.
- c) Eski Türklerin sözlü geleneğinden gelen motifler ve öyküler, doğa ve toplum hakkındaki mitolojik düşünceler.

Folklorcu ve yerel tarihçi M. A. Durbaylo, bilimsel makalelerinden birinde, Gagauzların masalsı destanında muhafaza edilen birtakım mitolojileri göstermiştir: “Gagauz masallarında kahraman, genellikle dünyadaki bir delikten başka bir ülkeye (yani; ölümler dünyasına) geçer. Genellikle de, yakınlarda büyüyen büyük bir ağaç, bir sonraki dünyaya iniş için bir yer-yön gösterme noktasıdır. Masallarında, bu ağaç uzun sakallı bir yaşlı adam tarafından köklerinden koparılır ve alt dünyaya doğru sürüklenir” (Durbaylo 1990: 34).

Durbaylo kendi makalesini, Uzakdoğudan Balkanlara kadar uluslararası ölçekte dinî ve mitolojik özellikli çeşitli öyküsel ve figüratif unsurlarla doldurmuştur.

Durbaylo, Gagauz balad metinleri derleme kitabının önsözünde (Durbaylo 1991) tarihî gerçekler, mitolojik görüş, inanç ve eskilerin gelenek-göreneklerini yansıtan folklor eserlerinin birincil listesini, sistemini ve kısa bir bilimsel analizini vermektedir.

Durbaylo, Gagauz türkü sanatı çalışmalarıyla ilgili bilimsel bir nitelik taşıyan birkaç makale yazmıştır (Durbaylo 1992; Durbaylo 1992a). Durbaylo, 1969-1980 yıllarında Moldova ve Ukrayna’nın Gagauz köylerinde çeşitli türlerden türküler toplamıştır. Aktarıcılarının kimlik belgelerini ve de müzik notalarını kaydetmiştir. Bu çalışma da Gagauz halk türkülerinin akademik kitabı olmuştur (Durbaylo 2001).

Gagauz ve Ukrayna dillerinde masalların çeşitli yayınları gazeteci S. F. Kellar tarafından gerçekleştirilmiştir (Kellar 1990; Kellar 1992; Kellar 1993; Kellar 2003). Derleyici-yazar, çeşitli kaynaklardan topladığı Gagauz masal materyalinin zenginliğini Ukrayna okuyucusuna sunarken, genel ve ön bir analiz yapmıştır, masalın halkın geleneksel kültürü ve geçmişi ile ayrılmaz bir şekilde bağlılığına vurgu yapmıştır (Kellar 1993: 21-26).

Gagauzlar ve onların folkloru ile ilgili bir sıra çalışma Türkiye’de de yapılmış ve yayımlanmıştır (mesela; Argunşah 1991; Güngör 1991: 25-355). Onlarda sunulan materyaller, bizim düşüncemize göre, seçkin özelliklidir ve Türk okuyucu için genel bir tanıtım amaçlıdır. İçeriklerinde daha evvel başka ülkelerde

yayımlanmış folklor eserlerine de yer verilmiştir. Bu çalışmalarda yaklaşık olarak bütün Gagauz folkloru genel bir şekilde ele alındığı için bizim için değerlidir.

Folklorcu L. S. Çimpoş, makalelerinden birinde (Çimpoş 1992: 227-234) Yunanlılar arasında tek gözlü Arimasplar (~Kuzeyin masalsı sakinleri) efsanesinin Polyphemos efsanesine dönüştüğünü ileri sürmüştür. Polyphemos'un prototipi eski Oğuz destan geleneğinde yaygın olan canavar Tepegöz'ün ağabeyi olabilir. Başka bir makalesinde Çimpoş, farklı halkların destanlarında tek gözlü devler imgesinin ortak ve ayırıcı özelliklerine dikkatleri çekerek, konuyu karşılaştırmalı ve karşılaştırmalı tipolojik planda ele almıştır (Çimpoş 1996: 11). Bu şekilde yazar, Gagauz mitolojik folklorunun Avrasya halklarının mitolojik folkloruyla bağlantısını tespit etmiştir.

Çimpoş, Gagauz halkının sözlü sanatıyla ilgili makalesinde Gagauz halk masalının kısa ve öz bir tanımını yapmış, öykülerin çeşitliliğini ve masalların geleneksel tasnifini (hayvanlar hakkında masallar, olağanüstü masallar ve günlük hayat masallarını) ele almıştır. Günlük hayat masalları grubuna bizim Kösa veya Nastradin Hoca fıkraları diye bildiğimiz satirik komik masal türünü dâhil etmiştir (Çimpoş 1995: 12).

Çimpoş, derlediği malzeme üzerinde Gagauz folklorunun bir türü olan "destan" türünün monografik araştırmasını yapmıştır (Çimpoş 1997). Bu da Gagauzların kendi kahraman ve romantik eposunun varlığını göstermektedir. Yazar, karşılaştırmalı bir tipolojik analiz yoluyla, Gagauz halkının destanlarının diğer Türk halklarından benzer içeriğe sahip eserlerle olan ortaklığını, coğrafi ve tarihî şartlar dâhilindeki ayrıcalıklarını ortaya koymuştur. Araştırmacı tarafından kaydedilen metinler, epik genişliğin olmayışı, bol sahne, bölüm ve karakterlerin eksikliği ve modern yaşama yakınlığı ile ayırt edilebilir.

"Epik bir eser olarak destan, Gagauzlarda, şekil ve sanatsal sunuma göre halk masallarına yakındır" diye ayrıca kaydedilmiştir... (Çimpoş 1997: 24). Öyle görünüyor ki bu bir tesadüf değildir. Bu ya da başka bir destan, yalnızca Kuzeydoğu Bulgaristan, Kuzey Kafkaslar, Orta Asya ve Kazakistan'ın komşu doğu halklarından Gagauzlar tarafından mekanik olarak ödünçlenmemektedir; ama yaratıcı bir şekilde benimsenmekte ve işlenmektedir. Gagauzlardaki masalsı destanın güçlü gelişimi, kahramanlık (veya romansı) destanının yiğitlik veya klasik olağanüstü bir masala geçişini belirtmektedir.

Gagauz çocuk türküleri ve geleneksel folklorunun sistematize edilmesi ve sanatsal-şiişsel analizi ilk defa S. S. Kuroglo ve L. P. Vorobyova tarafından küçük bir bilimsel çalışmayla verilmiştir (Kuroglo 1996).

Gagauz lirik dörtlükleri (~maani) (Kuroglo 1998), Moldova Gagauzlarının halk türküleri (Moldova 2003) ayrı derleme kitapları hâlinde basılmıştır.

Mani türünün incelenmesi L. A. Baurçurlu (mesela; Baurçurlu 1995: 423-432) ve F. İ. Arnaut'un (Arnaut 1999) yayınlarıyla gerçekleştirilmiştir. F. İ. Arnaut'un tezi, Gagauz manisinin Türk ve Azeri folklorlarındaki benzer bir türün örneklerini karşılaştırma ile ilgilidir.

V. İ. Sırf'ın makalelerinde (mesela; Sârf 1996; Sırf 2000) ele alınan Gagauz halk olağanüstü masalı incelemesinin bazı yönleri, yazarın tez çalışmasında birleştirilmiştir (Sârf 2001). Tezde, masalın yapısal ve işlevsel bir analizi yapılmıştır, tipolojik benzerlik, ulusal özgünlük ve masalda ödünç unsurlar gibi meseleler ele alınmıştır ve Gagauz folklorunun geleneksel türleri sisteminde olağanüstü masalın yeri belirlenmiştir. Yazar, uzunca bir tarihsel dönemde toplumsal ve kültürel gelişme sonucu ortaya çıkan Gagauz halk olağanüstü masalının farklı devirlerin etkisini içerdği sonucuna varmıştır.

İncelediğimiz dönem boyunca Gagauz folkloru, defalarca tarihî etnografik (mesela; Mateyeva 1999; Nikoglo 2004: 44, 139; Guboglo 2005: 408-446) veya etnolinguistik (Dimitrova 1999; Kolarova 1999; Soroçanu 2006; Trefilova 2008) kaynak olarak hizmet etmiştir. Bulgar bilimsel literatüründeki Gagauz folklor araştırmalarının tarihçesi de belirli bir ilgiyi çekmektedir (Miliş 2001: 150-163).

Daha önce çeşitli yayınlarda basılan (mesela; Baboglu 1969: 181-193), popüler Gagauz halk masalları, V. M. Boşkov tarafından Gagauz Türkçesinden derlenen "Mır-Mır Kotoban" kitabında yer almıştır (Boşkov 1996). Özellikle Gagauz halk masallarının Rusçaya çevirisi yapılan son kitaptan bahsetmeliyiz (Çebotar 1998). Derleme kitabında gerektiği yerlerde Gagauz kelimelerinin açıklamaları yer almaktadır, aktarıcıların adları içindekiler tablosunda gösterilmiştir. Metinler, olağanüstü masalın temel çeşitlerine göre gruplandırılmış olmalarına rağmen, türler ayrımı yapılmaksızın düzenlenmiş ve derleme kitabının sonunda fıkra ve günlük masallar olarak eklenmiştir. Böyle bir derleme kitabının esas olarak diyalektik özelliklerin korunduğu özgün millî metinler içermesi gerektiğini ve çeviri yaparken şiirsel düşüncenin özünü daha doğru bir şekilde Rusça ifade etmesinin gerektiğine inanıyoruz.

Görüldüğü üzere, folklorcu ve edebiyatçıların masallar alanındaki çabaları esasen yayımlanma yönündedir, bilimsel inceleme yönünde değildir. Gagauz halk masalı hakkında şimdiye kadar tek bir monografik çalışma yapılmamıştır¹, sadece ayrı makalelerde olağanüstü masallar ve genel özellikler üzerinde durulmuştur. Daha önce yayınlanmış kitaplar da popüler yayınlardı. Onlarda keyfi

¹ Bu konuda bir çalışma vardır. Rabia Uçkun, "Gagauz Masallarının Tip ve Motif Yapısı Bakımından İncelenmesi" (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2003) (çevirenlerin notu).

ve edebî düzenlemelere izin verilmiştir, masalın varyantlarını belirten herhangi bir metinsel ve bilimsel yorum mevcut değildir.

Gagauz folklor çalışmalarının önemli bir görevi, bizce Uluslararası Sistem Üzerinde Masallar Dizini oluşturulmasına katkı sağlamaktır. Bu durum, Gagauz öykülerinin doğasını ve özgünlüğünü daha açık bir şekilde ortaya koymayı ve aynı zamanda Gagauz halk masalını tipoloji ve ödünçleme konuları ile ilgili dünya masallarıyla karşılaştırmayı mümkün kılacaktır.

Düzyazı ve özdeyişli (~aforistik) türlerin, halk tiyatrosunun, Gagauz oyun ve çocuk folklorunun sistematize ve tasnif edilmesi, folklor eserlerinin yapısal-ışlevsel incelenmesi güncel meselelerdir. Folklorun kökeni ve dili meseleleri de ayrıca dikkat istemektedir. Folklorcuların, yerel tarihçi ve söz sanatı severlerin esas görevinin temeli hâlâ Gagauz folklorunun derlenmesi ve metinlerin basılmasına dayanmaktadır. Çünkü Gagauz folkloru, kuşaklardaki bilgeliği ve yaşam deneyimini sağlayarak, halkın ruhsal kültürünün en güzel sanatsal eserlerinden biri hâline gelmiştir².

² Makalenin yazarı V. İ. Sırf, Türkiye’de Gagauz folkloru konulu çalışmalara yer vermemiştir. Biz Türkiye’de bu konuda yapılan çalışmaların bazılarını vermek istiyoruz: Rabia Uçkun, “Gagauzlarda Üç “Tepegöz” Versiyonu”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi I, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 1996, s. 59-73; Rabia Uçkun, “Gagauz Halk Edebiyatında İskender Efsanesi”, Karşılaştırmalı Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu, 30-31 Mayıs-1 Haziran 1997; Rabia Uçkun, “Gagavuz Halk Edebiyatında Makedonyalı İskender Hikâyesi”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 6, Güz/1998, s. 753-768; Rabia Uçkun, “Gagauz Halk Kültüründe Geleneksel Kadın ve Erkek Giyimi”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt 10, S. 2 İzmir, 2010, s. 165-172; Rabia Uçkun, “Gagavuz Türkçesinde Akrabalık Adları”, Gagauz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni, 27-29 Aralık 2007, Ankara 2010; Tuncer Gülensoy, “Kırım ve Gagavuz Türklerinin Kültürel Meseleleri I-II”, Ortadoğu gazetesi, 16 Aralık 1993 ve 21 Aralık 1993; Hülya Argunşah, “Gagavuz Türküleriyle Anadolu Halk Türkülerinin Ortak Motifleri”, Millî Folklor, S. 18, 8/1993, 33-37; Ahmet Cebeci, “Gagauzların Tarihi Dili Folkloru Hakkında”, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C. I, S. I, Ankara 1985, s. 209-221; Ali Çelik, “Trabzon, Bakü, Merv, Kızıl Orda, Jambıl, Gagavuz Düşünlerinde Gelin Güvey Motifi”, III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri, Kılıçaslan matbaası, KB HAGEM Yayınları: 243, Ankara 1996, s. 104-117; Lübov Çimpoş, “Gagavuz Halk Fıkraları ve Nükteleri”, II. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirisi, 19-21 Ekim 1992 Konya-Erciyes, S. 245, 5/1998, 16-18; Abdülmecit Doğru, “Gagauzların Folklor ve Antropomik Özellikleri”, IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, C. I, Genel Konular, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 17-19; Ali Duymaz, “Türkiye, Kıbrıs ve Balkanlar Türk Halk Edebiyatında Sihir/Büyük Şiirleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Folklor/Edebiyat, S. 20, 1999/4, 31-44; Mahmut Ragıp Gazimihal, “Gagavuz Folkloru”, Varlık, S. 164, 5/1940, s. 516-518; Mihail Guboglu, “Gagauz Folklorunun Özellikleri, Önemi ve Canavar (Kurt) Kültü”, VI. Uluslararası Folklor Kongresi, Bursa 1981; Mihail Guboglu, “Gagauz Halk Edebiyatı-Folklorundan İki Tarihi Efsane ve Bir Demet Tarihsel Türkü”, I. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi (Konya, 11-12 Ekim 1988), Konya 1990; Harun Güngör, “Orta Asya’da Yaşayan Gagavuzların Folklorları Üzerine Bir Araştırma”, Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Bodun Bilim Araştırmaları: S. 186-198, S. 22, 2/1983, s. 183-195; Harun Güngör, “Gagavuzlarda Tepegöz Efsanesi”, Türk Kültü-

KAYNAKÇA

- ☐ Amanjolov, A. S. *O gagauzah v Kazahstane i ih yazıke. / Kazakistan'daki Gagauzlar ve dilleri hakkında. Problemi türkologii i istorii vostokovedeniya.* Kazan, 1964.
- ☐ Amanjolov, A. S. *Semey oblisında tyratın gagauzdardan jazılıp alıngan folklor teksteri / Semey bölgesinde yaşayan Gagauzlardan yazılmış folklor metinleri/* Kazak dialektologiyası. Alma-Ata 1965, Vıp. I.
- ☐ Antonov, G. *Gagauzka pesen za obsadata na Varna v 1828 g. / 1828'de Varna kuşatması hakkında Gagauz türküsü/* İzv. na Varnenskoto arheologičesko drujestvo. 1914. Kn. VI.
- ☐ Argunşah, M. *Gagauz Halk Edebiyatında Osmanlı-Türk Kültürünün İzleri / Türk Kültürü.* Ankara 1991. Sayı: 341.
- ☐ Arnaut, F. İ. *Gagauz folklorunda maani nevi (~mani türü) (Türkiye ve Azerbaycan mani-bayatı örnekleriyle karşılaştırma): Filoloji ilimleri adayı sunulmuş tez çalışmasının özeti.* Bakı 1999.
- ☐ Arseven, V. *Gagauz Halk Türküleri / Musiki Ansiklopedisi.* İstanbul 1947. Sayı: 16; 1947. Sayı: 18; 1947. Sayı: 19; 1947. Sayı: 20; 1948. Sayı: 22.

rü Araştırmaları, C. 24/2, Türk Bodun Bilim Araştırmaları, s. 199-201, Ankara 1986, s. 140-142; Harun Güngör, "Gagavuz Bilmeceleri", Millî Folklor, Türk Bodun Bilim Araştırmaları: s. 202-208, S. 2, 9/1991, s. 56-58; Harun Güngör, "Gagauzların Hristiyanlığı Kabulü ve İnanışlarındaki İslâmî Unsurlar Meselesi", Türk Dünyası Araştırmaları, XXVII 1983, s. 248-254; Harun Güngör, "Gagavuzlarda Kurban Kültürü", I. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. III, Türk Tarih Kurumu Basımı, Türk Bodun Bilim Araştırmaları: S. 173-179, Ankara 1991, s. 743-774; Harun Güngör, "Gagavuz İnanış ve Âdetleri ile İlgili Bazı Notlar", Türk Dünyası Tarih Dergisi, Türk Bodun Bilim Araştırmaları: S. 180-185, S. 87, 3/1994, s. 21-26; Harun Güngör, "Gagauz İnançlarında Şamanizm ve Bogomolizm'in İzleri", Uluslararası Gagauz Dili, Tarihi, Coğrafyası ve İnanç Sistemi Bilgi Şöleni, Bursa 15 Şubat 2018; Mevlüt Özhan, "Türkiye ve Gagavuz Yerinde Yeni Yıl Karşılama Bereket ve Bollukla İlgili Uygulamalar ile İnançlardaki Ortak Motifler", Folklor/Edebiyat, S. 21, 1/2000, s. 171-174; Metin Turan, "Gagavuz Folkloru ile Türkiye Folkloru Arasındaki Paralellikler", Yesevi, S. 45, 1997, 36; Muzaffer Uyguner, "Gagavuz Türkleri ve İki Türkünün Değişik Biçimi", Türk Folkloru, S. 84, 7/1986, s. 12-14; H. S. Yenisoğlu, "Gagavuz Türklerinin Dili ve Folkloru ile İlgili Araştırmalara Dair", Balkanlarda Türk Kültürü, S. 15, 4-6/1995, 15/19; Güllü Yoloğlu, "Qaqouz Dastanlarında "Kitabi-Dede Qorqud" Motivleri", Millî Folklor, Yıl: 10, S. 39, s. 82-83; Güllü Yoloğlu, "Gagavuz Masallarının Dili ve Şamanizm (Ayı Kulaklı Miti)", Gagauz Türkçesi Araştırmaları Bilgi Şöleni, 27-29 Aralık 2007, Ankara 2010; Włodzimierz Zajackowski, "Gagavuz Folkloru", I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri C. I., KB MİFAD Yayınları, Ankara 1976, s. 233-242; P. Zevrak, "Gagavuzlar Arasında Kullanılan Halk İlaçları", Halk Bilgisi Haberleri, S. 89-90, 3-4/1939, s. 111-112; Maria Maruneviç, "Gagavuz Kadınlarının Bugünkü Sosyal Durumu", Türk Dünyası Tarih, S. 160, 4/2000, 37-38; Nadejda Özakdağ, "Gagauz Şairlerinin Şiirlerinde Vatan Kavramı", Türkoloji Üzerine Araştırmalar (Türkologičeskiye İsledovaniya) Dergisi, S. 4, Aralık 2012, Kazan 2012, ss. 32-49; Nail Tan, "Türkiye Türkleriyle Gagauz Türklerinin Çocukluk ve Gençlik Dönemi Oyunları Arasındaki Benzerlikler", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 3, İzmir, 1999, s. 199-207 (çevirenlerin notu).

- 📖 Baboglu, N. İ. Gagauz folkloru / Sobir. i sost. Kişinev 1969.
- 📖 Bayev, Kr. İstoričeski narodni pesni u gagauzite / Gagauzlarda Tarihi Halk Türküleri / İzv. na Varnenskoto arheologičesko drujestvo. 1964. Kn. HV.
- 📖 Baurçulu, Nâkoi osobennosti na fuktsioniraneto na gagauzkite pripevki "maane"/ Gagauz "mani"lerinin işlevsel özellikleri / Bılgarite v Severnoto Pričernomoriye. İzsledvaniya i materialı. Veliko Trnovo, 1995. Tom četvırti.
- 📖 Bigayev, R. İ. Danilov P. A., Umarov M. U. Gagauzlar folkloridan / Ÿzbek tili va adabiyoti masalalari. Toşkent 1960. № 4.
- 📖 Bigayev, R. İ. Danilov P. A., Umarov M. U., Gagauzı v Sredney Azii / Orta Asya'da Gagauzlar / İzv. AN UzSSR. Seriya obşç. nauk. 1960. № 6.
- 📖 Boşkov, V. M. Mir-Mır Kotoban: Gagauz halk masallar / Odesa 1996.
- 📖 Bulgar, S. Dev adamın oolu: Masallar / Kişinev 1990.
- 📖 Ciachir, M. Explicația numirilor turco-tătare ale oraşelor, comunelor, cătunelor și fermelor din Moldova dintre Prut și Nistru și unele tradițiuni păstrate în legătură cu aceste numiri / Revista societății istorico-arheologice bisericesti din Chişinău. 1921.Vol. XIII; 1922. Vol. XIV; 1924. Vol. XV.
- 📖 Çimpoeş, L. S. K voprosu ob epičeskih traditsiyah v ustnom narodnom tvorčestve gagauzov / Gagauzların Halk Söz Sanatında Epik Gelenekler Meselesine dair / Materialı i issledovaniya po arheologii i etnografii Moldovi. Kişinev 1992.
- 📖 Çimpoeş, L. S. Ustnoye narodnoye tvorčestvo gagauzov (80-ye gg. XIX–XX vv.)/ Gagauzların Halk Söz Sanatı (XIX yy. 80'li yılları-XX yy.) / Ştiința. Chişinău 1995. № 8.
- 📖 Çimpoeş, L. S. Mifičeskiy obraz Tepâgeza v folklоре gagauzov / Gagauz Folklorunda Mitolojik Tepegöz Karakteri / Ştiința. Chişinău 1996. № 2.
- 📖 Çimpoeş, L. S. Dastanniy epos gagauzov / Gagauz Destanı. Kişinev, 1997. (Rets.: Dimitrov Str. İnteresniy i vajniy trud ob epose gagauzov: Çimpoeş L. S. Dastanniy epos gagauzov. Ki-şinev, 1997. 198 s. / Etudes balkaniques. Sofia 1998. № 1-2).
- 📖 Dimitrova, D. Yetnolingvistični izsledvaniya i terennata rabota (po materialı ot kv. Vinitsa - gr. Varna) / Etnik lingvistik araştırma ve saha çalışması / Ukrayna i Blgariya. Yetnokulturnı i yetnolingvistični aspekti. Sofiya 1999.
- 📖 Durbaylo, M. A. Gagauzskiye narodniye balladı s obrazom jeltov zmei / Sarı yılan karakterli Gagauz halk şiirleri / Sovetskaya türkologiya. 1990, № 2.
- 📖 Durbaylo, M. A. Ballada tŸrkŸyleri: Sölpet toplumu / hazırlayan: M. A. Durbaylo. Kişinev 1991.

- 📖 Durbaylo, M. A. Poetiçeskiye osobennosti gagauzskih traditsionnih küple-tov-pozdravleniy / Gagauz geleneksel tebrik dörtlüklerinin poetik özellikleri / Ştiința. Chişinău 1992. № 10.
- 📖 Durbaylo, M. A. Obraz rasteniy i ih funktsii v gagauzskih narodnih balladah / Gagauz halk balladalarında (~şiiirlerinde) bitki motifleri ve onların işlevi / Ştiința. Chişinău 1992. № 4.
- 📖 Durbaylo, M. Gagauz halk türküleri / Havaları seçän, notalara geçirän hem muzika redaktörü P. Stoyanov. Chişinău 2001.
- 📖 Ekrem, M. A. Bülbül sesi: Dobruca Türkleri folklorundan seçmeler, Bükreş 1981.
- 📖 Gagauz halk tÿrkÿleri hor için a cappella / Gagauz Halk Türküleri = Gagauzskiye narodniye pesni dlâ hora a cappella. Obrabotka i sost. M. Koltsa. Kişinev 1982.
- 📖 Gagauz dilindä okumak kiyadı yedinci klass için / 7. sınıf için Gagauzca okuma kitabı / hazırlayan: G. A. Gaydarji, YE. K. Koltsa. Kişinev 1986.
- 📖 Gagauzskiye narodniye skazki / Gagauz Halk Masalları / Sost. i per s gag. P. Çebotarâ. Kişinev 1998.
- 📖 Gaydarji, G. A. Gagauzskiy sintaksis: Otnositelnoye i bessoyuznoye podçineniye pridatoçnih / Gagauz söz dizimi: Yan cümlelerin nisbi ve bağlaçsız bağlanması. Kişinev 1973.
- 📖 Gaydarji, G. A. Gagauzskiy sintaksis. Pridatoçniye predlojeniya soyuznogo podçineniya / Gagauz söz dizimi: Yan cümlelerin bağlaçlı bağlanması. Kişinev 1981.
- 📖 Georgiyeva-Kolarova, Y. İz gagauzkiya folklor na selo Olpaşa, Ödrinsko (materiali) / Odrinsko, Olpaşa köyü Gagauz folklorundan (materyaller) / Philologia / Filologiya. Sofiya 1982, № 10-11.
- 📖 Gradeşliyev, İ. Krayat na yedin mit i naçaloto na yedna legenda / İstoriçeski pregled. Sofiya 1991. № 1.
- 📖 Guboglo, M. N. Etnokulturniye danniiye o koçevom prošlom gagauzov / Gagauzların göçebe geçmişi hakkında etnokültür veriler / Arheologiya, etnografiya i iskusstvovedeniye Moldavii: (Materialı i issledovaniya). Kişinev 1968.
- 📖 Guboglo, M. N. Gagauzı / Gagauzlar / Nauka i jizn. 1969, № 10.
- 📖 Guboglo, M. N. Bucak, Bucak - step i gagauzı / Bucak, Bucak bozkırı ve Gagauzlar / Kodrı. Kişinev 1971, № 11.
- 📖 Guboglu, M. Gagauz Folklorunun Özellikleri, Önemi ve Canavar (Kurt) Kültü / VI. Uluslararası Folklor Kongresi (Bursa, 1981). Ankara 1981.

- 📖 Guboglu, M. Gagauzların “Türkçe” Dili, Edebiyatı ve Tarihi Hakkında Araştırmalar / V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985). İstanbul 1987.
- 📖 Guboglu, M. Gagauz Halk Edebiyatı-Folklorundan İki Tarihi Efsane ve Bir Demet Tarihsel Türkü / I Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi (Konya, 11-12 Ekim 1988). Konya 1990.
- 📖 Guboglu, M. N. Kult volka u gagauzov. Etno-kulturniye paralleli v türkskom mire / Gagauzlarda kurt kültü. Türk dünyasında etnik ve kültür paraleller / Russkiy yazık v türko-slavyanskikh etnokulturnih vzaimodeystviyah. Etnoloğičeskiye oçerki. Moskva 2005.
- 📖 Güngör, H. Argunşah M. Gagauz Türkleri (Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı). Ankara 1991.
- 📖 Frumos, Frumos ye la șezetoare / Yed. ingr. de G. Bote-zatu, N. Beyeșu. Kișineu 1983.
- 📖 Kelar, S. Öglen hem Mari-kız = Öglen i Mari-kız: Gagauzka narodna kazka / Gagauz Halk Masalı / Per. z gag. S. Kelar. Kiiiv 1990.
- 📖 Kelar, S. Jarti Balakira: Gag. nar. Kazki/Balakir'in şakaları: Gagauz Halk Masalı / Uporâd. ta per. Kiiiv 1992 (Ukraynaca).
- 📖 Kelar, S. P. Skarbi Bucatskogo krayu: Deșço pro gagauzki narodni kazki/Bucak bölgesi hazinesi: Gagauz Halk Masalları Hakkında / Vidrocennâ. Kiiiv, 1993. № 10 (Ukraynaca).
- 📖 Kelar, S. Gün-Kız hem Uç Ok: Gagauz halk masallar = Doçka Sontsâ ta îi nevmirușçe kohannâ: Gagauzki narodni kazki / Uporâd. ta perekl. S. Kelar; Per. ukr. Kiiiv 2003.
- 📖 Kolarova, Y. Ödrinskie gagauzi i tehniyat blgaroyezičen folklor / Odrinsk Gagauzları ve Onların Bulgar dilindeki folkloru / Ukrayna i Bılgariya. Yetno-kulturni i yetnolingvistični aspekti. Sofiya 1999.
- 📖 Kolsa, M. M. Müzikalñiy folklor gagauzov / Gagauzların müzik folkloru / Sovetskaya muzıka. 1981. № 1.
- 📖 Kolsa, M. M. Müziçniy folklor gagauziv i deyaki yogo ladovi risi / Gagauzların müzik folkloru ve onun bazı düzen çizgileri / Ukraïnske müzikoznavstvo. Kiiiv 1983. № 18 (Ukraynaca).
- 📖 Kolsa, M. M. Tÿrkÿlär / Türküler = Pesni. Kișinev 1989.
- 📖 Korş, F. YE. Drevneyşiy narodniy stih turetskih plemen / Türk Kavimlerinin En Eski Halk Şiiri / Zapiski Vostoçnogo ötdeleniya Russkogo arheoloğičeskogo öbşçestva. Sankt-Peterburg 1909. T. XIX. Vıp. 2–3.

- 📖 Kuroglo, S. S. Svadba i svadebniy folklor gagauzov / Gagauz Düğünü ve Düğün Folkloru / Женур ши специй folkloriçe. Kişineu 1972.
- 📖 Kuroglo, S. S. Otrajeniye osvoboditelnoy missii Rossii na Balkanah v gagauzskom folklоре / Rusya'nın Balkanlardaki Kurtarıcı Misyonunun Gagauz Folkloruna Yansıması / Rossiya i Yugo-Vostochnaya Yevropa. Kişinev 1984.
- 📖 Kuroglo, S. S. Vorobyeva L. P. Detskiy pesenno-obrâdoviy folklor gagauzov / Gagauzların Çocuk Türkü ve Gelenekleri / Ştiința. Chişinău 1996. № 6.
- 📖 Kuroglo, S. S. Maanelăr / Maniler / Uklad. Odesa 1998.
- 📖 Kuroglu, S. S. İspolzovaniye gagauzskogo narodnogo tvorçestva na urokah istorii / Tarih derslerinde Gagauz Halk Biliminin Kullanımı / Unele probleme privind predarâ istoriyei în şkoala mediye. Kişineu 1969.
- 📖 Linin, Yu. K voprosam formalnogo izuçeniya poezii turetskih narodov / Türk Halkları Şiiriyetinin Resmi Öğrenilmesi Meselesine Dair / İzv. Vost. f-ta AzGU. Baku 1926. T. I.
- 📖 Literatura okumakları 9-10 klasslar için / 9-10.Sınıflar için Edebi Okumalar, Hazırlayan: N. Baboglu, İ. Baboglu. Kişinev 1988.
- 📖 Lopatkov, Yu. Gagauzskiye skazki / Gagauz Masalları / Sobr. i obrab. Yu. Lopatkov i A. Tukan. Kişinev 1958.
- 📖 Mahmut, E. Gagavuz Türkleri / Türk Kültürü, Ankara Mart 1991. Sayı: 335.
- 📖 Manov, A. İ. Potekloto na gagauzite i tehnite öbiçai i nravi / V dve çasti. Varna 1938.
- 📖 Mateyeva, V. Pogled vrhu yetnolojkite izsledvaniya za folklor na gagauzite / Blgarski folklor. Sofiya 1999. Kn. 1-2.
- 📖 Miliş, N., Gagauzite. Gagauzkata problematika v blgarskata istoriografiya / Bulgar Tarihçiliğinde Gagauz Meselesi. Sofiya 2001.
- 📖 Moldova gagauzların halk türküleri / Toplayan ve hazırlayan: E. Kvilinkova. Kişinöv 2003.
- 📖 Moşkov, V. A. Gagauzskiye tekstı / Gagauz Metinleri / İzv. Obşçe-stva arheol., istorii i etnografii pri İmp. Kazanskom un-te.1895. T. XIII. Vıp. 2.
- 📖 Moşkov, V. A. Gagauzı Benderskogo uyezda / Bender ili Gagauzları (Etnografiçeskiye oçerki i materialı) / Etnografiçeskoye obozreniye. Moskva 1900. T. 44. № 1; T. 48. № 1; 1901. T. 51. № 4; 1902. T. 54. № 3.
- 📖 Moşkov, V. A. Obraztsı narodnoy literaturı türkskih plemen, izd. V. Radlovım. Türk Kavimleri Halk Edebiyatı Örnekleri, izd. V. Radlovım. Ç. X. Nareçiya bessarabskih gagauzov Besarabya Gagauzlarının Şiveleri / Tekstı sobrani i perevedeni V. Moşkovım (s dvumâ pribavle-niyami). Sankt-Peterburg 1904.

- Moşkov, V. A. Obraztsı narodnoy literaturı türkskih plemen, izd. V. Radlovim. Çast H. Nareçiya bessarabskih gagauzov / Tekstı sobranı i perevedeni V. Moşkovim. Perevod. Sankt-Peterburg 1904.
- Moşkov, V. A. Gagauzı Benderskogo uyezda / Bender ili Gagauzları (Etnografiçeskiye öçerki i materialı). Kişinev 2004.
- Nikoglo, D. YE. Sistema pitaniya gagauzov v XIX - naçale XX vv / XIX yy. Sonu - XX yy. Başlarında Gagauzlarda beslenme yapısı. Chişinău 2004.
- Pokrovskaya, L. A. Pesennoye tvorçestvo gagauzov / Gagauzların Türkü Üretme Kültürü: Avtoref. diss. ... kand. filol. nauk. Leningrad 1953.
- Pokrovskaya, L. A. Grammatika gagauzskogo yazıka. Fonetika i morfologiya. / Gagauz Dili Grameri. Ses ve Şekil Bilgisi. Moskva 1964.
- Pokrovskaya, L. A. Narodniye pesni gagauzov Moldavii i Ukrainı / Moldova ve Ukrayna Gagauzlarının Halk Türküleri / Perviy kongress balkanskih issledovaniy (Sofiya, 26 avg. 1 sent. 1966 g.): Soobşçeniya sov. delegatsii. Moskva 1966.
- Pokrovskaya, L. A. Sintaksis gagauzskogo yazıka v sravnitelnom ösveşçenii / Gagauz Dilinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi. Moskva 1978.
- Pokrovskaya, L. A. Çernişeva M. B. Narodniye pesni gagauzov / Gagauzların Halk Türküleri. Moskva 1989.
- Pokrovskaya, L. A. Janrovaya klassifikatsiya gagauzskih narodnih pesen / Gagauz Halk Türkülerinin Türlerine göre Tasnifi / Revista de etnologie şi culturologie. Chişinău 2008. Vol. IV.
- Pravila orfografii gagauzskogo yazıka / Gagauz Dilinin Yazım Kuralları. Kişinev 1958.
- Sırf, V. İ. Strukturno - funktsionalniy analiz gagauzskoy volşebnoy skazki / Gagauz Olağanüstü Masalının Yapısal İşlevsel Analizi / Ştiinţa. Chişinău 1996. № 5.
- Sırf, V. İ. Nekotoriye moldavsko-gagauzskkiye folklorniye vzaimosvâzi i paralleli (na materiale volşebnoy skazki) / Bazı Moldovan-Gagauz folklorik ilişkisi ve paralelleri (Peri Masallarının Malzemesi üzerine) / Unitatea poporului Republicii Moldova şi problema identităţii etnice: Materialele conferinţei din 4-5 mai 1999, raporturi şi comunicări. Chişinău 2000.
- Slavânskikh etnokulturnih vzaimodeystviyah (Etnologiçeskiye öçerki) / Slav Etnokültür Etkileşimlerinde (Etnolojik Denemeler). Moskva 2005.
- Stereo, Muzika gagauzov / Gagauz Müziği. Stereo S 30-14791-94 (komplekt iz dvuh diskov-gigantov s soprovoditelnoy statyey L. A. Pokrovskoy), Moskva 1980.

- 📖 Tanasoglu, D. Bucaktan seslär: Literatura yazıları / Bucaktan sesler: Edebi yazılar. Kişinev, 1959. (Rets.: Guboglu M. / Studia et Acta Orientalia. Bucarest, 1960/1961). (V perevode na moldavskiy yazık: Glasur din Bujâk / Alk. D. Tanasoglu. Trad. din limba geg. (dupe yeditsiya din 1959 - Bucaktan seslär) de A. Çibotaru, Î. Kretsu, G. Georgiu. Kişineu 1962).
- 📖 Todorova, D. Kalendarni praznitsi i öbiçai na gagauzite vv Varnensko / İzv. na Varnenskoto arheologičesko drujestvo. 1987. Kn. XXIII.
- 📖 Trefilova, O. V. Legendi, predaniya i mifologičeskiye rasskazi iz gagauzskogo sela Bolgarevo / Gagauz Bolgarevo köyünden Efsane, Rivayet ve Mitolojik Hikâyeler / Jivaya starina. Moskva 2007. № 4.
- 📖 Sârf, V. Mitologismul poveștii magiçe găgăuze / Știința. Chișinău 1996. № 12.
- 📖 Sârf, V. Povestea fantastică găgăuză: Autoreferatul tezei de doctor în filologie. Chișinău 2001.
- 📖 Soroçanu, E. Gagauzların kalendar adetleri: Etnolingvistik aaraştırması / Gagauzların Takvimsel Gelenekleri: Etnolingvistik araştırma. Kişinöv 2006.
- 📖 Zajączkowski, Wl. Poslovitsi i Pogovorki Gagauzov iz Bolagarii / Bulgaristan Gagauzlarının Atasözü ve Deyimleri / Folia Orientalia. Kraków 1962. Vol. V.
- 📖 Zajączkowski, Wl. Język i folklor Gagauzow z Bulgarii / Bulgaristan Gagauzlarının Dili ve Folkloru. Kraków, 1966.
- 📖 Zevrak, P. Gagauz Mânileri / Halkbilgisi Haberleri. İstanbul 1938. Sayı: 9; 1938. Sayı: 10.
- 📖 Zevrak, P. Gagauz Türküleri / Halkbilgisi Haberleri. İstanbul 1939. Sayı: 1. (См. также: İdem / Varlık. İstanbul 1939. Sayı: 139; 1939. Sayı: 140).
- 📖 Zevrak, P. Gagauz Bilmeceleri / Halkbilgisi Haberleri. İstanbul 1939. Sayı: 3-4.